

Poetyckie doświadczenie religii

Tadeusz Kijonka, Stanisław Krawczyk, Jerzy Szymik

Dedykuję Ani, Marianowi,
Księdzu Profesorowi Szymikowi
i wszystkim doświadczającym...

Pamięci Tadeusza Kijonki
i Stanisława Krawczyka

Prace Naukowe



Uniwersytetu Śląskiego
w Katowicach
nr 3712

50 lat
Uniwersytetu
Śląskiego
w Katowicach

Dominik Chwolik

Poetyckie doświadczanie religii

Tadeusz Kijonka, Stanisław Krawczyk, Jerzy Szymik

Redaktor serii: Historia Literatury Polskiej
Marek Piechota

Recenzent
Zenon Ożóg

Spis treści

Wstęp 7

Tadeusz Kijonka

Utracona wiara dziecka?	21
Dziecięce „zabawy”...	21
Oczami dziecka	37
Świat człowieka dorosłego	44
Przekroczenie granicy. Oblicza miasta	44
Wpatrując się w niebo	50
Obrazy życia. Bóg bliski i daleki	57
Nadal w drodze	74
Choroba, cierpienie, śmierć	88
Bóg codzienności	88
Pułapka ciała	93
Przecucia	97
Dwie matki	101
Ta ziemiska	101
Ta niebieska	105

Stanisław Krawczyk

Tajemnica	115
Tajemnica wcielenia. Bóg-człowiek	115
Tajemnica poety...	129
Wyznania i Dekalog Krawczyka	137
Tajemniczy koniec...	146
Kobieta a religijność	154
Kobieta z raję	154
Kobieta Matka	163

Jerzy Szymik

Zbliżenia	171
Zbliżając się do Domu...	171
Między świętością a codziennością	183
Miłosne zbliżenia	193
Przez Maryję	200
Podróże zbliżają...	208
Znaczenie podróży	208
Miejsca najbliższe	210
Dwie rzeczywistości	215
Wychodzenie na górę...	226
Posłowie	231
Nota bibliograficzna	233
Wykaz skrótów	235
Bibliografia	237
Indeks osobowy	243
Summary	247
Zusammenfassung	249

Wstęp

Wstęp pełni zawsze funkcję szczególną. To w nim autor niejako rozlicza się z tego, co napisał, zazwyczaj odpowiada na pytanie, dlaczego nie poruszył pewnych kwestii czy dokonał takich, a nie innych wyborów metodologicznych lub lekturowych. Wstęp ma pozwolić nam zrozumieć sposób myślenia autora oraz zachęcić czytelnika do podjęcia wysiłku wejścia w dialog z tekstem.

Sfera religijna, bo tak ją należy określić, której dotyczy niniejsza książka, jest bliska każdemu człowiekowi, niezależnie od przyjętej doktryny, zapatrywań czy punktu widzenia. Staje się ona bowiem źródłem ludzkiego doświadczania, a jeśli literatura, poezja bliskie są życiu, to także doświadczeniu poetyckiemu. To właśnie ono, mimo swej różnorodności, łączy twórczość Tadeusza Kijonki (ur. 1936), Stanisława Krawczyka (ur. 1938) oraz ks. Jerzego Szymika (ur. 1953).

Samo pojęcie religii William James definiuje jako „takie uczucia, czyny i doświadczenia odosobnionej jednostki ludzkiej, o których jednostka ta mniema, że odnoszą się one do czegoś, co ona sama uznaje za boskie”¹. Wiąże on więc religię z doświadczeniem mającym charakter emocjonalny, wyliczając wiele cech towarzyszących spotkaniom z *sacrum*²,

¹ W. JAMES: *Doświadczenia religijne. Studium natury ludzkiej*. Przedmowa P.M. SOCHA. Przełożył i opatrzył przedmową J. HEMPEL. Kraków 2011, s. 30. Używam w pracy słowa „doświadczenie” częściej niż „doświadczenia”, mając na myśli nie tyle sumę pewnych przeżyć, ile konkretne doznania.

² W książce wyróżnione zostały i omówione niektóre pojęcia z zakresu terminologii religijnej. Samo pojęcie *sacrum* ma niezwykle szerokie konotacje, które Jerzy Szymik przywołuje za autorami rozprawy *Sacrum w literaturze*, jest to więc:

między innymi: „[...] uroczystość, powagę, miłość, poddanie się próbie, cierpieniu [...]”³. Podobnie rzecz ujmuje Rudolf Otto (i czerpiący z tej myśli Mircea Eliade⁴), pisząc o pojęciu świętości, który relację z nią opiera przede wszystkim na doznaniach uczuciowych, dodając dopiero do późniejszych swoich rozważań poznanie rozumowe (w mniejszym, według niego, stopniu)⁵.

Zdaniem Jamesa, istotą religii jest kontakt ze światem duchowym, którego ważny element stanowi modlitwa. Zaspokaja ona podstawowe potrzeby psychologiczne: potrzebę kochania i bycia kochanym oraz poczucie bezpieczeństwa⁶.

„1° hasło wywoławcze — wyznaczające zakres obserwacji — dla wszystkiego, co w literaturze ponadnaturalne, co łączy się z postawą religijną, przekracza horyzonty naszego bezpośredniego doświadczenia;

2° to, co czcimy, czego się lękamy, co jest »ponad«, co jest tajemnicą (rozumienie zbieżne z propozycjami religiologii — R. Otto, M. Eliade);

3° synonim »świętości« (w opozycji do grzechu, grzeszności);

4° sacrum osobowe, czyli Bóg;

5° wartość rodząca się ze względu na drugą osobę, na owo »ty«, do którego się wszystko odnosi (w chrześcijaństwie tym wielkim Ty jest Bóg)”. J. SZYMIK: *W poszukiwaniu teologicznej głębi literatury. Literatura piękna jako locus theologicus*. Przedmowa bp A. NOSSOL. Katowice 2007, s. 131–132.

³ P.M. SOCHA: *Przedmowa. Doświadczenia religijne po 100 latach*. W: W. JAMES: *Doświadczenia religijne...*, s. VI.

⁴ Eliade opisuje ponadto *sacrum* zazwyczaj w opozycji do *profanum*, zaznaczając przy tym, iż to pojęcie łączy się z trudnym do określenia, tajemniczym przeżyciem. S. SAWICKI: *Sacrum w literaturze*. W: *Sacrum w literaturze*. Red. J. GOTFRYD, M. JASIŃSKA-WOJTKOWSKA, S. SAWICKI. Lublin 1983, s. 13.

⁵ R. ОТТО: *Świętość. Elementy irracjonalne w pojęciu bóstwa i ich stosunek do elementów racjonalnych*. Wstęp J. KELLER. Przeł. B. KUPIS. Wrocław 1993, s. 23.

⁶ W. JAMES: *Doświadczenia religijne...*, s. 373.

Teorie Otta i Jamesa, jak również Eliadego należą do klasyki religioznawstwa. Ich postrzeganie doświadczania religijnego przez pryzmat uczucia bliskie jest (czy też pomocne) myśleniu o poezji (liryce), w której tak istotną rolę odgrywa słowo „przeżycie” bądź właśnie „doświadczanie”. Należy jednak zauważyć, że rozważania choćby Otta i Jamesa kształtowały się na przełomie XIX i XX wieku, nosząc ślady spadkobrania tego okresu na płaszczyźnie religijnej, filozoficznej czy psychologicznej (na obserwacji i opisach „skrajności religijnych” oparta jest praca Jamesa *Doświadczenia religijne*⁷). Nie bez znaczenia w ukształtowaniu sposobu myślenia badaczy pozostaje fakt ich przynależności do kręgu protestanckich kościołów reformowanych. Obaj nie stronią także od krytyki katolicyzmu (dialog ekumeniczny dopiero rodził się w początkach XX wieku) ze względu na odmienny w pewnych obszarach sposób postrzegania i jak się wydaje, chęć ukazania własnej odrębności⁸.

Wybrana doktryna religijna nie jest wszakże przedmiotem religioznawstwa (np. Eliade, choć również nie bez zastrzeżeń, analizuje bardzo szerokie spektrum), u którego źródła znajdują się zarówno teologia, jak i filozofia, lecz są nimi nade wszystko doświadczenia empiryczne w kontakcie ze sferą *sacrum*.

Twórczość Kijonki, Krawczyka i Szymika, niezależnie od ich religijnych deklaracji⁹, jest zakorzeniona czy też oscyluje

⁷ P.M. SOCHA: *Przedmowa. Doświadczenia religijne po 100 latach*. W: W. JAMES: *Doświadczenia religijne...*, s. XVIII–XIX.

⁸ Zob. J. KELLER: *Wstęp*. W: R. OTTO: *Świętość...*, s. 27, oraz P.M. SOCHA: *Przedmowa. Doświadczenia religijne po 100 latach*. W: W. JAMES: *Doświadczenia religijne...*, s. XI.

⁹ Przedmiotem rozważań nie są bowiem wierzenia religijne (mogące służyć badaniom socjologicznym) w wymiarze teoretycznym i praktycznym (J. MARIAŃSKI: *Wiara i wierzenia Polaków w niestabilnej nowoczesności. Analiza socjologiczna*. Lublin 2014, 31), trudne zresztą do ustalenia, lecz religijność postrzegana „jako zdarzenie transcendentne, w którym człowiek przekracza samego siebie

w kręgu oddziaływania katolicyzmu. Dlatego nieprzypadkowo istotne będą rozważania szczególnie Jana Pawła II, do których bezpośrednio odwołują się Kijonka i Szymik. Papież w swym nauczaniu podejmuje także temat teologii ciała, co z kolei w bardzo ciekawy sposób koresponduje z poezją Krawczyka. Ważnym źródłem inspiracji dla obecnego w tym gronie poetów kapłana będą również rozważania Josepha Ratzingera (później Benedykta XVI), które (po dziesięciu latach ich zgłębiania) pozwoliły Szymikowi stworzyć ważne dla jego twórczości dzieło *Theologia benedicta*, mówiące nam wiele o samym namyśle teologicznym kapłana-poety.

Tadeusz Kijonka zadebiutował wierszem *Konstantynopol Mickiewicza*, powstałym z okazji setnej rocznicy śmierci wieszczka (1955). Cztery lata później ukazał się jego pierwszy tomik poetycki *Witraże*. Twórczość Kijonki, jak stwierdza Marian Kisiel, w efekcie silnego osadzenia w tradycji (choćby wpływy barokowe, romantyczne, motywy chrześcijańskie i mitologiczne) „jest rozpoznawalna od razu i ustawa się na jednym z najwyższych miejsc we współczesnej poezji polskiej”¹⁰.

Stanisław Krawczyk natomiast debiutował dość późno, najpierw na łamach „Tygodnika Kulturalnego”. Pierwszym jego zbiorem wierszy był *Przedpokój – Las mieszany* (1981). Warto odnotować, iż inny jego tom, zatytułowany *Droga*, otrzymał nagrodę „Solidarności”, przyznaną w kategorii *Książka roku 1993*¹¹. Tytuł jednego ze szkiców poświęconych

i zbliża się do świętego i Boskiego »Ty«, do »Kogoś całkowicie innego«, do *misterium tremendum et fascinansum* [...]” (ibidem, s. 25), która stałaby po stronie wiary religijnej w jej zawężonym znaczeniu, odnoszącym się do subiektywnych przeżyć wewnętrznych (ibidem, s. 28).

¹⁰ M. KISIEL: *Ziemia, pamięć i ciało*. W: T. KIJONKA: *Czas, miejsca, słowa. Wybór wierszy*. Katowice 2013, s. 13.

¹¹ P. MAJERSKI: *Bibliografia*. W: S. KRAWCZYK: *Zrosty. Wybór wierszy. Wybór i posłowie*. M. BOCZKOWSKA: *Czerwionka-Leszczyny* 2012, s. 230.

poecie zawiera bardzo znamienne określenie, charakterystyczne dla jego twórczości – „Destruktor symbolu”.

Na koniec lat osiemdziesiątych przypada z kolei wydanie pierwszego tomu poetyckiego Jerzego Szymika (*Uczę się chodzić* – 1988), późniejszego wykładowcy teologii dogmatycznej na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Śląskiego (a także przez pewien czas Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego), jednego z bardziej rozpoznawalnych poetów-kapłanów. Autor *Dobrego wina* ma w swoim dorobku nie tylko pokaźną liczbę wydanych zbiorów wierszy (obejmujących okres od 1976 roku), ale i prac o charakterze naukowym czy też eseistyki.

Pojęcie religijności, jak już wspomniano, jest spoiwem łączącym twórczość trzech opisywanych poetów. Czy są oni zatem autorami religijnymi lub czy można mówić o ich pobożności?

Na pewno nie reprezentują oni tzw. typowej „śląskiej religijności”. Owszem, w ich twórczości pojawiają się znaki i miejsca mogące na to wskazywać (pejzaż, przestrzeń). Śląsk jest oczywiście istotny, nade wszystko w myśleniu o własnej tożsamości. Kijonka urodził się przecież w Radlinie, Szymik – w Pszowie, a Krawczyk, co bardziej skomplikowane w jego osobistej biografii, w Czeladzi. Poeci w swojej twórczości z pewnością poruszają sprawy istotne dla regionu, choćby pacyfikację kopalni Wujek (w grudniu 1981 roku), jednak wydaje się, że temat śląskiej religijności tak naprawdę nie wysuwa się na pierwszy plan, prowadząc raczej do uniwersaliów polskiej pobożności lub stanowiąc pretekst do podjęcia rozważań o doświadczeniach na styku sfer *sacrum* i *profanum*. Każdy z poetów w odmienny sposób przeżywa swoje spotkanie ze świętością, choć nie brakuje i pewnych punktów stykowych w ich twórczości¹².

¹² Możliwości funkcjonowania *sacrum* w literaturze jest wiele, wśród najistotniejszych Szymik za Stefanem Sawickim wymienia:

Dominik Chwolik

Poetic experience of religion **Tadeusz Kijonka, Stanisław Krawczyk, Jerzy Szymik**

Summary

In his work, the author discusses the issues of the religious sphere associated with every human being and their everyday existence, regardless of the different doctrines or points of view. Furthermore, these issues find their way into literature which aims at reflecting human life. Such poetic experience of religion can be seen in the works of Tadeusz Kijonka, Stanisław Krawczyk and pr. Jerzy Szymik on which the author based his research.

The author reviews the classic religious study works, such as the theories of Rudolf Otto, William James or Mircea Eliade who view the contact with the *sacrum* through the prism of the feelings associated with it. Given, however, the distant time of the theories' development, the author does not abstain from mentioning other deliberations resulting from the poets' inveteracy in the Catholic thought circles. The poems by Kijonka contain references to John Paul II, whereas the theology of Benedict XVI is significant when attempting to interpret the works of Szymik.

The three aforementioned poets, although associated with Silesia (with its' traces visible in their works) do not represent, in the authors' view, the 'Silesian religiousness' stream. It does, however, serve the purpose of evoking that which is universal or it may become a pretext to reflect upon experiencing the *sacrum* and *profanum*.

While analyzing the work of Kijonka, the author points out, above all, the contrast between the faith of a trusting child and that of a doubtful adult (which is to be understood as a reflection of the struggle with reality). The poet often returns in his memories to his childhood, irreversibly lost (as the past Christmas) once the border (of the forest or city) is crossed. In his works, an adult is depicted as someone who feels abandoned and looks at the sky expecting a miracle. They yearn to return to the distant past or even to the heavenly state. God, in Kijonkas' writings, is both close

and distant. The author of *Time, places and words* (org. *Czas, miejsca i słowa*) deals with the matters of one's body, sickness (even his own one) and death, as well as with the image of the mother (both earthly and heavenly — Mary).

In the chapter devoted to Krawczyk, the author discusses the issue of a man standing in the centre of a world undergoing destruction, where the surface resembles a volcanic landscape and the protagonist wanders in search of faith. In his poems, the poet dwells upon the matters of the mystery of the interrelation of both man and God (the incarnation of Christ, co-experience of suffering), the human fate and - what is significant - the mystery of his own (the creators') 'self'. He performs a self-evaluation. In *Vowels and colours* (org. *Samogłoski i kolory*), Krawczyk focuses also on the intriguing, incorporated in the religious codes of his poetry, thread of the woman (through the comparison of his wife and Eve from the paradise).

The last section of this thesis is associated with the work of Jerzy Szymik. The author especially focuses on the prospect of the man continuously getting nearer to God through everyday life, as portrayed by the priest-poet. Included in the work of Szymik are the categories of suffering (Incarnation and its mystery, similar to Krawczyk), sickness (similar to Kijonka — his own state), death, but also priesthood, the Resurrection and even common, everyday events. The description of the image of Mary or the references to journeys, both local ones to Pszów or Lublin and more distant ones to Italy or the United States, are not different. The author of *Gods' patience* (org. *Cierpliwość Boga*) notes a remarkable relation between the *sacrum* and *profanum* (the example of the temple and the city). When it comes to the Creator himself, Szymik refers to him as Love, after Ratzinger.

Religious experiences, in the view of the author of the thesis, permeate the poetry of Tadeusz Kijonka, Stanisław Krawczyk and Jerzy Szymik regardless of their own beliefs or the similarities and differences one can find between them. This is due to the fact that they are associated with something greater - the personal struggle undertaken by the poets which we can find reflected in their works.

The doctoral thesis was created under the supervision of Professor Marian Kisiel.

Dominik Chwolik

Die Religion in der Poesie zu erfahren **Tadeusz Kijonka, Stanisław Krawczyk, Jerzy Szymik**

Zusammenfassung

In seinem Buch befasst sich der Verfasser mit religiöser Sphäre, die jedem Menschen und seiner täglichen Existenz abgesehen von unterschiedlichen Doktrinen oder Gesinnung sehr vertraut ist. Die Religion dringt auch in die Literatur ein, die das menschliche Leben zum Ausdruck zu bringen versucht. Dieses dichterische Religionserfahren verbindet die von Tadeusz Kijonka, Stanisław Krawczyk und Jerzy Szymik, Priester geschaffenen Dichtungen, welche zum Forschungsgegenstand des vorliegenden Buchs geworden sind.

Der Verfasser greift auf klassische Publikationen der religiösen Literatur zurück, indem er sich auf Rudolf Ottos, William James' oder Mircea Eliades Theorien bezieht, welche ihre Beziehung zur heiligen Sphäre unter dem Gesichtspunkt der damit einhergehenden Emotionen betrachteten. Da aber diese Theorien ziemlich alt sind, weigerte er sich nicht, auf die Werke der im katholischen Wirkungskreis verwurzelten Dichter zu rekurrieren. Die Bezugnahmen auf Johannes Paulus II. findet man in Kijonkas Gedichten und die Theologie von Benedikt XVI. ist bei der Interpretation Szymiks Werke behilflich.

Die drei hier erwähnte Dichter passen nicht — so der Verfasser — in die Strömung der sog. schlesischen Religiosität hinein, obwohl sie mit Schlesien verbunden sind, was auch in deren Poesie nachweisbar ist. Ihre Gedichte versuchen eher auf das Universelle Bezug zu nehmen oder vielleicht ein Anlass zu Überlegungen zum Erfahren von heiliger und weltlicher Sphäre zu sein.

Bei der Analyse Kijonkas Gedichte weist der Verfasser vor allem auf den Kontrast zwischen dem Glauben eines vertrauensvollen Kindes und eines zweifelnden Erwachsenen hin, der einen Kampf gegen die Wirklichkeit widerspiegelt. Mit der Überschreitung der Grenze (des Waldes/der Stadt) kehrt der Dichter oft in den Erinnerungen in seine unwiederbringlich (gleich dem Weihnachten)

verlorene Kindheit zurück. In seinen Werken erscheint der Erwachsene als jemand, der zum Himmel schauend sich verlassen fühlt und auf ein Wunder hofft. Der ersehnt, in die Vergangenheit, in sein verlorenes Paradies zurückzukehren. Kijonka stellt den Gott als ein vertrautes und zugleich fremdes Wesen dar. Der Autor von *Czas, miejsce i słowo* (dt.: *Zeit, Ort und Wort*) behandelt die mit dem Körper, mit der Krankheit (auch seiner eigenen), mit dem Tod als auch mit dem Bild der Mutter (seiner eigenen und Gottesmutter) verbundenen Fragen.

In dem Kapitel, der dem Dichter Stanisław Krawczyk gewidmet wurde, ergründet der Verfasser das Problem eines Menschen, der im Mittelpunkt einer auseinander fallenden Welt steckt, deren Oberfläche einer postvulkanischen Landschaft ähnelt. Jener Protagonist tappt im finsternen und sucht nach dem Glauben. Krawczyk geht in seinen Gedichten auf das Geheimnis ein, das sowohl das Wesen des Gottes und des Menschen, und deren Wechselbeziehung (Inkarnation Christi, Leidmitfühlen), als auch menschliches Schicksal oder das eigene „Ich“ (des Schöpfers) angeht. Er rechnet mit sich selbst ab. In dem Werk *W samogłoskach i kolorach* (dt.: *In Vokalen und Farben*) greift der Dichter das weibliche Thema auf, indem er es in religiöse Codes seiner Dichtung einflechtet (Vergleich seiner Frau mit biblischer Eva).

Der letzte Teil des Buches behandelt die Dichtkunst von Jerzy Szymik. Besondere Aufmerksamkeit schenkt der Verfasser der von dem Dichter-Priester geschilderten Perspektive, sich im Alltag dem Gott ständig näher zu kommen. In diese Annäherung schreiben sich folgende Kategorien ein: der Leid (Inkarnation und deren Geheimnis, gleich den Krawczyks Werken), die Krankheit (auch die eigene genauso wie in Kijonkas Gedichten), der Tod, aber auch die Priesterwürde, die Auferstehung und sogar alltägliche Ereignisse. Nicht anders geschieht es bei der Darstellung der Gottesmutter, Maria aus oder in Erinnerungen an nahe (nach Pszów oder Lublin) oder ferne ausländische (nach Italien oder in die USA) Reisen. Ebenda nimmt der Autor von *Cierpliwość Boga* (dt.: *Gottes Geduld*) ein ungewöhnliches Verhältnis zwischen heiliger und weltlicher Sphäre wahr (Gotteshaus und Stadt) und ebenda nennt er den Gott, dem Ratzinger zufolge – die Liebe selbst. Religiöse Erfahrung erfüllt, so der Verfasser, sowohl die Gedichte von Tadeusz Kijonka als auch die von Stanisław Krawczyk und Jerzy Szymik, obwohl

die Gesinnung der Dichter auch oft auseinander geht. Diese Erfahrung betrifft zwar etwas Wichtigeres – nämlich den persönlichen Kampf der Dichter, der in ihren Werken seine Widerspiegelung findet.

Redaktor
Małgorzata Pogłódek

Materiał ilustracyjny na okładce i stronach działowych
Barbara Konopka

Projektant okładki i stron działowych
Magdalena Starzyk

Redaktor techniczny
Małgorzata Pleśniar

Korektor
Małgorzata Żak

Łamanie
Bogusław Chruściński

Copyright © 2018 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336
ISBN 978-83-226-3333-5
(wersja drukowana)
ISBN 978-83-226-3334-2
(wersja elektroniczna)

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Ark. druk. 15,75. Ark. wyd. 10,5.
Cena 22 zł (+ VAT)

Druk i oprawa: "TOTEM.COM.PL Sp. z o.o." Sp.K.
ul. Jacewska 89, 88-100 Inowrocław